

Vize pro dvacetiletou Českou republiku

Stat' informuje o práci a odborné produkci Centra pro sociální a ekonomické strategie Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze při tvorbě celostních vizí a strategií pro Českou republiku. Charakterizuje pojetí prognóz a vizí a uvádí zkrácenou verzi jednoho z devíti publikovaných scénářů možného vývoje země.

Potřebujeme vize?

Čas od času se zamýšlíme nad tím, co nás v budoucnu čeká. Sprádáme plány, čeho a jak dosáhnout. Opravdu všichni? Vždyť jsou i lidé, kteří žijí „jen pro ten dnešní den“, starostí o budoucnost se nezatežují. Nejen jednotliví lidé, ale i národní a státní společenství se ve svém vztahu k budoucnosti liší. Některým je starost o budoucnost vlastní, jiná si takovou otázku vážně dosud ani nepoložila.

Tvorba vizí má charakter hledání společného hodnotového jmenovatele reakcí na identifikovaná vývojová ohrožení a rozvojové příležitosti. Vize orientují ve spleti možných budoucností, jsou pomůckou usnadňující společnou akci pro dané společenství. Vize pro určité národní či státní společenství tedy může být v demokratické diskusi kultivovaná představa o jeho vývojových ohroženích, rozvojových příležitostech a zároveň o způsobech, které mohou vést k minimalizaci zjištěných ohrožení a k maximalizaci využití identifikovaných příležitostí, to vše v rámci široce sdílených hodnot.

Existují ale i oponenti takového vnímání role vizí v našem životě. Je to postoj, který se více než na vlastní usilovné poznávání problémů a možností jejich řešení spoléhá na moudrost mocenských elit, jednoduchost politických doktrín a na dějinné automatismy. I zde nalezneme podobnost mezi nekritickým a neodpovědným postojem jednotlivce k vlastní budoucnosti na jedné straně a národního či státního společenství na straně druhé.

Dovolte mi uzavřít spolu s Castoriadisem (1992), že dobrá vize je předpokladem autonomie, podmínkou odpovědné volby, ale také cestou k nalezení identity každého lidského společenství.

Role prognostiky

Dobré vize se neobejdou bez „usilovného poznávání“, bez fundovaných analýz a prognóz. Tím se dostávám k vlastnímu smyslu prognózování pro jednotlivá národní společenství: identifikovat budoucí ohrožení a rozvojové příležitosti a tím posilovat jejich šanci přežít a dále se rozvíjet. Dobrá prognóza (na rozdíl od predikce) nepředpovídá, co se stane, nýbrž nabízí návod k orientaci v možných podobách budoucnosti a tím vytváří předpoklady k zaskvěceným a odpovědným rozhodnutím. K tomu přistupuje ještě další důležitý aspekt: dobrá prognóza předpokládá účast hlavních aktérů na jejím vzniku a užití.

Dnes je už více než zřejmé, že striktní dělba práce mezi analytiku, prognostiku, úředníky, politiky a veřejností nemůže připravit půdu pro funkční užití prognóz v praxi řízení. Bez spolupráce a spoluúčasti lze možná zformulovat hodnověrné hypotézy o vývojových ohroženích a rozvojových příležitostech, nelze však počítat s tím, že jednotliví aktéři je vezmou natolik vážně, aby je přetavili do racionálních rozhodnutí a vdechli jim život.

Zkušenost Centra pro sociální a ekonomické strategie

Na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze rozvíjí od roku 2000 svoji činnost Centrum pro sociální a ekonomické strategie (CESES). Jeho posláním je identifikovat klíčové problémy a rozvojové příležitosti Česka a tím přispívat k nalézání veřejných politik, které povedou k řešení těchto problémů a k využití rozvojových příležitostí. Zájemce o teoretická východiska sociálního prognózování, o jeho hodnotové ukotvení, o metodologické aspekty prognostické práce či o identifikované vnější a vnitřní vývojové trendy a veřejně politické, sociální a ekonomické strategie odkazují především na deset Centrem zpracovaných souhrnných publikací (viz literatura).

Abych se vyhnul možným nedorozuměním, rád bych na okraj tohoto výčtu znovu zdůraznil, že prognózy jsme nikdy nechápali jako předpovědi toho, co se stane, nýbrž důsledně jen jako podmíněné výpovědi o možných budoucnostech – tedy o tom, co by se mohlo stát, kdyby... Podle našeho názoru se jedině tak mohou prognózy stát účinnou pomůckou pro odpovědné a předvídaté rozhodování společenské řídicí praxe.

Zájem politiků o naši práci, zpočátku značný, postupně upadal. V posledních několika letech jsme se proto soustředili hlavně na kultivaci teoretických východisek prognostické práce, na ověřování metod a na obohacování empirické evidence o vývojových trendech České republiky v evropském a globálním kontextu.

Jednou z metod, které se nám v naší práci osvědčily, bylo psaní scénářů. Jejich výhodou je mimo jiné i jazyk, který je přístupný i neoborné veřejnosti. Uplatnili jsme ji hned v naší první publikaci (Potůček 2001). Širokého rozvinutí se jí ovšem dostalo až v publikaci Riziková budoucnost: devět scénářů vývoje české společnosti (Frič 2010). Pro ilustraci této metody vybírám z této publikace výrazně zkrácenou verzi jednoho

z celkem devíti scénářů (nezkrácená verze viz Potůček 2010).

Scénář „Stát na houpačce“

V důsledku prohlubující se polarizace politické scény, v níž se pozornost politických elit soustřeďovala na krátkodeché mediální pŕůtky, byla neustále odkládána třetí etapa reformy veřejné správy, zacílená na centrální úroveň řízení státu. Erodovaly již dosažené výsledky druhé etapy její reformy, například v dalším odkladu účinnosti již před lety přijatého zákona o státní službě. U veřejnosti i většiny elit přetrvávala představa o úřednicích v klotových rukávech, zbytečně komplikujících život, a tudíž i o potřebě omezit působnost státu na minimum. Hodně se o to zasloužili představitelé think-tanku Svoboda volby – například dovednou mediální kampaní Odhodme chomout daní. Rozkolísanosti veřejné správy dovedně využívala především ta část podnikatelů, kteří se naučili profitovat z klientelistických a korupčních vazeb na politiky a úředníky.

České politické a správní elity nepochopily vážnost globální krize koncem prvního desetiletí 21. století a nové problémy se pokoušely řešit starými prostředky. Na poklesu daňových výnosů se výrazně podílela kvetoucí šedá a černá ekonomika, které slabý stát nedokázal zabránit. Stále méně prostředků tak zbývalo pro veřejný sektor – školství, zdravotnictví, sociální péči, kulturu, veřejnou dopravu. Zneuznávání a špatně placení úředníci finanční a celní správy se nedokázali vzepřít a obhajovat veřejné úlohy, za něž odpovídali, tím spíše, když se jim nedostávalo opory ani u politiků. Pokusy o soudní potrestání nezákonného jednání se vlekly léta a často končily pro nedostatek důkazů osvobozujícími rozsudky. Politikům vyhovovali poslušní, byť třeba i nekompetentní úředníci, ochotní strpět jejich voluntaristické zásahy do jejich práce nebo dokonce plnit nadstandardní, mezí zákona se dotýkající nebo je i překračující „speciální“ úkoly na přímou politickou objednávku. Platy ve veřejných službách zaostávaly. I proto veřejný sektor prohrál definitivně svůj boj s komerčním sektorem o schopné a zapálené manažery. Korupce prosákla do běžného života natolik, že lidi naopak překvapovalo, setkali-li se ještě s úředníky čestnými a neúplatnými.

Rezignovaní občané byli stále častěji nuceni za vzdělávání, zdravotní a so-

ciální služby platit, a to buď v komerčních zařízeních, nebo formou poplatků, často i úplatků, v zařízeních veřejných. Veřejná zdravotnická a sociální zařízení a veřejné školy se ocitly v situaci, kdy v jejich klientele převážili ti, kteří si nemohli „dopřát“ kvalitnější placené služby. Rovný přístup ke vzdělání, zdravotní a sociální péči, zakotvený v ústavě, zůstával stále více jen na papíře.

Degradace základních funkcí státu se promítala do pokračujícího propadání země v žebříčcích mezinárodních srovnání kvality vládnutí, správy, regulace a míry korupce. Plánovaný termín přijetí společné evropské měny se neustále odsouval, měnová disciplína polevovala a česká koruna plíživě, leč trvale ztrácela na hodnotě vůči hlavním světovým měnám. Nastal masivní braindrain, který dále oslaboval potenciál země vyrovnat se uspokojivě s výzvami doby. Nicméně i uvnitř země početně rostla vrstva lidí, kteří nemohli nebo nechtěli emigrovat, a přitom nenacházeli práci odpovídající jejich vzdělání. Ekonomika, značně zasažená už nástupem globální krize koncem prvního desetiletí 21. století, se potácela nad propastí a nedokázala nalézat a využívat možnosti dalšího rozvoje. Staré recepty nezabíraly, nové nikdo nevymyslel.

Po globální krizi přišlo jisté ekonomické oživení. To ovšem po roce 2015 vyvolalo – spolu s politickou preferencí ekologičtějších, nicméně finančně náročnějších postupů a technologií – dramatický růst cen potravin a energií. Nekvalitní veřejné služby, vysoká nezaměstnanost, netransparentní prostředí pro podnikání a klesající kredit země v mezinárodním kontextu dále přispěly k sérii stávek a nakonec k pádu „duhové“ koaliční vlády. Mimořádné parlamentní volby v roce 2016 vyhrál s velkou převahou zkušený manažer a komunikátor René Slaviček, jehož politická stra-

na ÚSVIT založila svoji volební kampaň na tezi, že silná ekonomika vyžaduje silnou vládu, schopnou skoncovat se šlendriánem a protežováním jedněch na úkor ostatních – a mít k tomu i dostatek prostředků ve veřejných rozpočtech. Na předvolebních shromážděních opakoval, že před zákonem si musejí být všichni rovni, že zákony je třeba dodržovat a jejich porušování odhalovat a trestat, a že šanci na úspěch vlastním přičiněním musejí dostat všichni bez ohledu na tloušťku peněženky své nebo svých rodičů. Zdůraznil nutnost, a to i za cenu zvýšení daňové zátěže, umožnit všem přístup ke kvalitním veřejným službám. Dokázal si získat i podporu vzdělaných ambiciózních mladých lidí, dušených humusem domácího jánabráchismu polistopadové podnikatelské generace, zrozené v močálech polistopadové privatizace „na český způsob“.

René Slaviček to ovšem s rekonstitucí státu myslel opravdu vážně. Jako jeden z mála českých absolventů Evropského institutu veřejné správy v Maastrichtu si uvědomoval, že silný stát vyžaduje kompetentní a dobře placené zaměstnance. Během dvou let se mu povedlo vybudovat elitní skupinu několika set špičkových úředníků, kteří se díky jeho podpoře a také díky po 25 letech konečně prosazenému novému zákonu o reformě centrální státní správy ujali nesnadného úkolu zefektivnit stát.

I když se v ekonomice, v postavení veřejného sektoru a jeho zaměstnanců a v kvalitě veřejných služeb začalo blýskat na lepší časy, odpor regionálních a místních ekonomických a politických elit opírajících se o většinu krajských reprezentací vedl uvnitř strany ÚSVIT k politické krizi. Z ní se odštěpila frakční skupina a založila novou stranu. Země v roce 2018 dospěla k dalším předčasným volbám.

Nová odštěpená strana ve volbách propadla a Slavičkovu ÚSVITu se po volbách podařilo sestavit funkční koalici s další politickou stranou, v níž převažovali stoupenci politického kursu Silný stát = silná ekonomika, nastoupeného Slavičkovou předchozí vládou. Zformulovali vládní program, v němž pozornost fungující a kompetentní veřejné správě orientovali především na účinnost a rychlost práce policie, státního zastupitelství a soudů, na její otevřenost občanskému sektoru a občanům samotným a na vytvoření transparentních soudních procesů s nejvýraznějšími nositeli „starých nepořádků“ podtrhlo důraz na důsledné postihování korupce.

Druhé Slavičkově vládě se podařilo prolomit i oportunní symbiózu místních a regionálních podnikatelských a správních klientel. Jejich prozíravější část pod tlakem účinnějšího postihu nešvarů postupně pochopila nezbytnost vstupu do férové soutěže v transparentním prostředí.

Vláda se ovšem opřela zejména o obnovenou podporu mezinárodně ukotvených podnikatelských kruhů, kterým na dlouhodobé institucionální stabilitě země se stále nižší cenou práce a výhodnou geografickou polohou ve středu Evropy záleželo přece jen více než na co nejnižších daních. To umožnilo stávající vládní koalici znovu zvítězit i ve volbách v roce 2022. Stále více lidí si mohlo na vlastní kůži ověřit přímou souvislost mezi kompetentním státem s dostatečnými zdroji ve veřejných rozpočtech a fungujícími veřejnými službami (především zdravotní a sociální péči, školstvím, kulturou, veřejnou dopravou a zajištěním bezpečnosti) – ale i to, že mnohým změnám k lepšímu napomáhají (nebo je dokonce vyvolávají) i občanské iniciativy samotné.

Martin Potůček, FSV UK v Praze
potucek@fsv.cuni.cz

Twenty-Year Outlook for the Czech Republic. This article provides a glimpse into the work and specialized publications of the Center for Social and Economic Strategies, a part of Charles University's Faculty of Social Sciences, as it creates and promotes nationwide visions and strategies for Czechia. The article discusses the concepts of forecasts and visions and presents an abridged version of one of nine published scenarios outlining the possible development of the country, called „State on a swing“.

LITERATURA A ZDROJE DAT:

- CASTORIADIS, C. (1992): The Retreat From Autonomy: Post-Modernism as Generalized Conformity. In: Thesis Eleven, 31.
- FRIČ, P., VESELÝ, A. (eds) (2010): Riziková budoucnost: devět scénářů vývoje české společnosti. Matfyzpress, Praha. Dostupné na <http://www.ceses.cuni.cz/CESES-163-version1-Scenare.pdf>
- POTŮČEK, M., MAŠKOVÁ, M. (eds) (2009): Česká republika – trendy, ohrožení, příležitosti. Karolinum, Praha.
- POTŮČEK, M., MUSIL, J., MAŠKOVÁ, M. (eds) (2008): Strategické volby pro českou společnost. Teoretická východiska. Sociologické nakladatelství, Praha.
- POTŮČEK, M., a kol. (2010): Poznávání budoucnosti jako výzva. Karolinum, Praha.
- POTŮČEK, M., a kol. (2005): Jak jsme na tom. A co dál? Strategický audit České republiky. Sociologické nakladatelství, Praha.

- POTŮČEK, M., a kol. (2007): Strategické vládnutí a Česká republika. Grada, Praha.
- POTŮČEK, M. (2010): Stát na houpačce. In: Frič, P., Veselý, A. (eds) Riziková budoucnost: devět scénářů vývoje české společnosti. Matfyzpress, Praha, s. 29–33.
- POTŮČEK, M. (2012): Celostní přístup k sociálnímu prognózování. In: Štědroň, B., a kol. (2012): Prognostické metody a jejich aplikace. C. H. Beck, Praha.
- Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku. Gutenberg, Praha, 2002.
- Putování českou budoucností. Gutenberg, Praha, 2003.
- Vize rozvoje České republiky do roku 2015. Gutenberg, Praha, 2001. <http://www.ceses.cuni.cz>.